

SOCIO-PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT IN MODERN SOCIETY

Sitora Yusubbayevna Rahmonberdiyeva

Researcher at the Research Institute "Family and Gender"

s.rahmonberdiyeva@mail.ru

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: employment, unemployment, labor market, women's employment, socio-philosophical analysis, gender equality, social justice, alienation, social nature of labor, economic activity, social integration, modern forms of labor.

Received: 22.02.26

Accepted: 23.02.26

Published: 24.02.26

Abstract: This article analyzes the issues of employment and unemployment in modern society from a socio-philosophical perspective, while women's employment problems are considered an essential component of this process. Employment is interpreted not only as economic activity but also as a phenomenon related to an individual's position in society, social integration, and opportunities for realizing personal potential. Unemployment, in turn, is evaluated not only as an economic problem but also as a factor leading to social exclusion, loss of self-confidence, and increased social inequality. The article highlights the influence of education level, gender stereotypes, family responsibilities, territorial disparities, and modern forms of labor on women's employment, while employment issues are examined within the framework of social justice and equal opportunities.

ZAMONAVIY JAMIYATDA BANDLIK VA ISHSIZLIKNING IJTIMOIIY-FALSAFIY TALQINI

Sitora Yusubbayevna Rahmonberdiyeva

"Oila va gender" ilmiy-tadqiqot instituti tadqiqotchisi

s.rahmonberdiyeva@mail.ru

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: bandlik, ishsizlik, mehnat bozori, ayollar bandligi, ijtimoiy-falsafiy tahlil, gender tengligi, ijtimoiy adolat, begonalashuv, mehnatning ijtimoiy mohiyati, iqtisodiy faollik, ijtimoiy integratsiya, zamonaviy mehnat shakllari.

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy jamiyatda bandlik va ishsizlik masalasi ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi hamda ayollar bandligi muammolari ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismi sifatida yoritiladi. Tadqiqotda bandlik nafaqat iqtisodiy faoliyat, balki shaxsning jamiyatdagi oʻrni, ijtimoiy integratsiyasi va oʻz salohiyatini roʻyobga chiqarish imkoniyati bilan bogʻliq hodisa sifatida talqin etiladi. Ishsizlik esa iqtisodiy muammo bilan bir qatorda ijtimoiy chetlanish, oʻziga ishonchning pasayishi va ijtimoiy tengsizlikning kuchayishiga olib keluvchi omil sifatida baholanadi. Maqolada ayollar bandligiga taʼlim darajasi, gender stereotiplari, oilaviy majburiyatlar, hududiy tafovutlar hamda zamonaviy mehnat shakllarining taʼsiri yoritilib, bandlik muammosini ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyillari bilan bogʻliq holda tushuntirishga harakat qilinadi.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЗАНЯТОСТИ И БЕЗРАБОТИЦЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Ситора Юсуббаевна Рахмонбердиева

Научный сотрудник

Научно-исследовательского института «Семья и гендер»

s.rahmonberdieva@mail.ru

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: занятость, безработица, рынок труда, занятость женщин, социально-философский анализ, гендерное равенство, социальная справедливость, отчуждение, социальная сущность труда, экономическая активность, социальная интеграция, современные формы труда.

Аннотация: В данной статье проблема занятости и безработицы в современном обществе анализируется с социально-философской точки зрения, а вопросы занятости женщин рассматриваются как важная составляющая данного процесса. В исследовании занятость интерпретируется не только как экономическая деятельность, но и как явление, связанное с местом личности в обществе, её социальной интеграцией и возможностями реализации собственного потенциала. Безработица, в свою очередь, рассматривается не только как экономическая проблема, но и как фактор, приводящий к социальной изоляции,

снижению уверенности в себе и усилению социального неравенства. В статье освещается влияние уровня образования, гендерных стереотипов, семейных обязанностей, территориальных различий, а также современных форм труда на занятость женщин, а проблема занятости рассматривается в контексте принципов социальной справедливости и равных возможностей.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda bandlik va ishsizlik masalasi faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan cheklanmaydi: u shaxsning jamiyatdagi o'rni, mehnatning qadri, ijtimoiy adolat hamda imkoniyatlarning teng taqsimlanishi kabi ijtimoiy-falsafiy muammolar bilan bevosita bog'liqdir. Mehnat bozori doirasida "band" va "ishsiz" maqomlari odatda xalqaro statistik standartlar orqali belgilansa-da, bu holatlar ortida insonning ijtimoiy integratsiyasi (jamiyatga qo'shilishi) yoki aksincha, begonalashuvi (ijtimoiy chetlanishi) kabi chuqur jarayonlar yotadi. Shu ma'noda bandlik jamiyatda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida ishtirok etish, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish hamda ijtimoiy munosabatlarda faol subyekt bo'lish imkoniyatidir; ishsizlik esa nafaqat daromad yo'qotilishi, balki ijtimoiy mavqe, o'ziga ishonch va kelajak tasavvuriga ham ta'sir qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ladi[1].

Bandlik va ishsizlikni tahlil qilishda "mehnat kuchi" (labour force) tushunchasi muhim metodologik tayanch bo'lib xizmat qiladi: u band bo'lganlar va ishsizlar yig'indisidan iborat bo'lib, jamiyatning amaldagi ishlab chiqarish salohiyatini ifodalaydi. BMT ma'lumotlariga ko'ra amaliy hayotda rasmiy statistik ta'riflar doimo real ijtimoiy vaziyatni to'liq qamrab olavermaydi: masalan, norasmiy bandlik, yashirin ishsizlik yoki "ish qidirish imkoniyati cheklangan" guruhlar (parvarish majburiyati, transport, stereotiplar va boshqalar) ko'pincha mehnat bozori ko'rsatkichlarida yetarlicha aks etmasligi mumkin[2].

Ayniqsa, bandlik va ishsizlik muammosi ayollar bandligi misolida yanada ko'p qatlamli tus oladi. Chunki ayollarning mehnat bozoridagi ishtirokiga ta'lim, malaka va ish o'rinlari bilan bir qatorda oilaviy majburiyatlar, bolalar parvarishi infratuzilmasi, gender stereotiplari va mehnat sharoitlarining moslashuvchanligi kabi omillar kuchli ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro tahlillar ayollarning mehnat bozoriga kirishini eng ko'p cheklovchi omillardan biri sifatida to'lanmaydigan parvarish va uy mehnati yukini ko'rsatadi; bu yuk global miqyosda millionlab ayollarning haq to'lanadigan ishga kirish imkoniyatini pasaytiradi. Mazkur masala O'zbekiston sharoitida ham dolzarb bo'lib, ayollarning iqtisodiy faolligi va mehnat bozoridagi ishtiroki masalasi ijtimoiy

me'yorlar, ta'lim va kasb tanlashdagi yo'naltirishlar, hududiy tafovutlar (qishloq–shahar farqi), bandlikning rasmiy va norasmiy shakllari bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Jahon bankining O'zbekiston bo'yicha gender tahlillari ayollar iqtisodiy ishtirokini oshirish ijtimoiy farovonlik va inkluziv o'sish bilan chambarchas aloqador ekanini ta'kidlaydi[3].

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda bandlik va ishsizlik masalasini, xususan ayollar bandligi bilan bog'liq jarayonlarni yoritishda jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlarni o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqishga asoslangan umumiy ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, xalqaro va milliy miqyosdagi tahliliy materiallar, statistik ma'lumotlar hamda bandlik masalasiga bag'ishlangan zamonaviy ilmiy qarashlar o'rganilib, ular asosida umumiy xulosalar ishlab chiqildi. Bandlik va ishsizlik tushunchalari jamiyat taraqqiyotining tarkibiy qismi sifatida baholanib, mehnat bozori jarayonlari, ijtimoiy munosabatlar, gender rollari hamda oilaviy muhit o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik umumiy tahlil asosida ko'rib chiqildi. Shu bilan birga, ayollar bandligiga ta'sir etuvchi omillar ta'lim darajasi, oilaviy majburiyatlar, ijtimoiy stereotiplar, mehnat sharoitlari va hududiy tafovutlar bilan uzviy bog'liqlikda yoritildi.

Tadqiqot davomida turli ilmiy manbalarda ilgari surilgan qarashlar o'zaro solishtirilib, bandlik va ishsizlik masalasining ijtimoiy-falsafiy mohiyati, uning jamiyat barqarorligi va inson salohiyatini ro'yobga chiqarish jarayonlari bilan bog'liqligi umumlashtirildi. Natijada bandlik masalasi faqat iqtisodiy hodisa sifatida emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy ong, qadriyatlar tizimi va insonning ijtimoiy mavqei bilan bog'liq murakkab jarayon sifatida talqin qilindi. Shuningdek, tadqiqotda zamonaviy mehnat shakllari, masofaviy ish imkoniyatlari, norasmiy bandlik va yashirin ishsizlik kabi omillar ham umumiy ijtimoiy jarayonlar kontekstida baholanib, ularning ayollar bandligiga ko'rsatadigan ta'siri kengroq ijtimoiy muhit doirasida ko'rib chiqildi. Natijada bandlik muammosi jamiyatning ijtimoiy rivojlanishi, inson qadri va teng imkoniyatlar masalalari bilan uzviy bog'liq holda talqin etildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ayollar bandligi va ishsizlik holatlari – bu nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlar, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy muhitida chuqur ildiz otgan murakkab ijtimoiy jarayonlar bilan uzviy bog'liq hodisalardir. Ilmiy tadqiqotlar ayollar mehnat bozorida ishtirok etishining ijtimoiy omillar bilan belgilanishi, gender rollari, stereotiplar va iqtisodiy strukturalarning o'zaro ta'siri orqali shakllanganini ko'rsatadi.

Birinchidan, ilmiy adabiyotlarda ayollar va erkaklar mehnat bozoridagi mavqe farqlari ko'p qayd etiladi. Masalan, gender iqtisodiyoti kontseptsiyasida ayollar qaror qabul qilishda ko'pincha uy va oilaviy majburiyatlar hamda to'lanmaydigan uy mehnati tufayli rasmiy ish bozorida kamroq

ishtirok etadi deb ta'kidlanadi; bu stereotiplar va qadriyatlarga asoslangan yondashuv ayollarning raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu fikr feminist iqtisodshunoslar tomonidan ham ilgari surilgan bo'lib, ular iqtisodiyot modellariga gender effektlarni kiritishni taklif qiladi, chunki "an'anaviy iqtisodiy nazariyalar ayollarning norasmiy yoki to'lanmaydigan mehnatini kiritmaydi"[4].

Ikkinchidan, O'zbekiston kontekstida ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, ayollar bandligi hududlar bo'yicha ancha farq qiladi; iqtisodiy o'sish kuchli bo'lgan shaharlarda ayollar uchun ish imkoniyatlari ko'proq yaratilsa-da, hududiy tafovutlar natijasida qishloq joylarda bandlik past bo'lishi va ishsizlik ko'rsatkichlari yuqori bo'lishi kuzatiladi, bu esa mehnat bozoridagi tengsizlikni mustahkamlaydi.

Uchinchidan, statistik ma'lumotlar va ilmiy tadqiqotlar ayollarning mehnat bozorida raqobatbardoshligi to'g'risida ham batafsil fikr bildiradi. Masalan, ayollar ijtimoiy faolligi va bandlik darajasi faqat ish bilan ta'minlanish bilan emas, balki iqtisodiy imkoniyatlar, kredit resurslariga kirish, tadbirkorlik va kasbiy salohiyat hamda malaka oshirish bilan belgilanadi. Bu yondashuv ayollarning mehnat bozorida nafaqat band bo'lishi, balki iqtisodiy mustaqillikka erishish jarayonini ham tahlil qiladi va har bir hudud bo'yicha statistik asoslangan ma'lumotlarni beradi.

To'rtinchidan, ayollar ish bilan ta'minlanishi masalasi ijtimoiy muhitning o'ziga xos xususiyatlarini ham aks ettiradi. Masalan, O'zbekiston sharoitida gender tenglik bo'yicha ilmiy hisobotlarda ko'rsatilishicha, ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki ko'pincha an'anaviy jamiyat qarashlari va gender rollari tomonidan cheklangan; bu holat gender stereotiplari va ijtimoiy normalarning ish bozoriga kirish imkoniyatlariga to'sqinlik qilayotganini ko'rsatadi.

Beshinchidan, ilmiy tahlillar ayollar bandligi bilan bog'liq ijtimoiy muammolarning faqat rasmiy statistik ko'rsatkichlar bilan izohlanmasligini ko'rsatadi. Masalan, ayollar rasmiy ishga kirganda ham ko'pincha "professional segmentatsiya" – ya'ni, mehnat bozorining jins bo'yicha segmentatsiyasi orqali past maoshli yoki kam ma'lumot talab etiladigan sohalarga yo'naltiriladi, bu esa gender asosidagi diskriminatsiya va mehnat bozoridagi noteng imkoniyatlarga olib keladi[5].

Shu bilan birga, global ilmiy tadqiqotlar ham ayollar bandligi bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqadigan zamonaviy ijtimoiy omillarni aniqlaydi. Masalan, texnologik va ijtimoiy inqirozlar ayollar bandligiga nisbatan turli ta'sir ko'rsatadi: ayollar ko'pincha avtomatlashtirish yoki pandemiya kabi krizis holatlarida ko'proq mehnat bozoridan chiqish xavfi bilan duch keladi, "...chunki ayollar ko'proq takrorlanuvchi, standart operatsiyalarga asoslangan ish turlarida band

bo'lib, bunday ishlar avtomatlashtirish va inqiroz davrida qisqarish xavfiga ko'proq duch keladi." [6]

Natijada ayollar bandligi tasavvur qilinayotganidan ham murakkab holat bo'lib, uni anglash uchun faqat iqtisodiy statistik ko'rsatkichlarga tayanish yetarli emas. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bandlik va ishsizlik holatlari ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va institutsional omillar bilan birgalikda shakllanadi; bu esa mehnat, gender rollari va ijtimoiy adolatning birgalikdagi o'zaro ta'siri natijasidir.

Muhokama. Bandlik va ishsizlik masalasini tahlil qilishda uni faqat iqtisodiy jarayon sifatida emas, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, qadriyatlar tizimi va insonning o'zini anglash jarayoni bilan bog'liq murakkab ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida ko'rib chiqish lozim. Mehnat insonning ontologik mavjudligi, ya'ni uning jamiyatdagi mavjudlik shakli va o'zligini namoyon etish vositalaridan biri hisoblanadi. Shu sababli bandlik masalasi insonning iqtisodiy faoliyati bilangina cheklanmay, uning ijtimoiy identiteti, o'z qadrini his etishi va jamiyatdagi mavqeini belgilovchi muhim omilga aylanadi.

Zamonaviy jamiyat sharoitida mehnat jarayoni tobora murakkablashib, global iqtisodiy tizim, texnologik taraqqiyot va raqamli transformatsiya jarayonlari bilan uzviy bog'lanib bormoqda. Bu jarayon esa inson va mehnat o'rtasidagi an'anaviy munosabatlarning qayta talqin qilinishiga olib kelmoqda. Avvallari mehnat insonning jismoniy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda u intellektual, raqamli va kommunikativ faoliyat shakllariga ko'proq tayanmoqda. Biroq bu o'zgarishlar jamiyatning barcha qatlamlari uchun bir xil imkoniyatlar yaratmayapti. Ayniqsa, ayollar bandligi masalasida ijtimoiy stereotiplar, madaniy qarashlar va gender rollarining saqlanib qolishi mehnat bozorida teng imkoniyatlar shakllanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Falsafiy nuqtai nazardan qaraganda, ayollarning bandlik jarayonidagi muammolari jamiyatdagi ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyillari bilan bevosita bog'liqdir. Agar jamiyatda ayrim ijtimoiy guruhlar o'z salohiyatini to'liq namoyon qila olmasa, bu ijtimoiy tizimning o'zida muayyan nomutanosiblik mavjud ekanini anglatadi. Shu ma'noda, ayollar bandligi masalasi faqat iqtisodiy muammo emas, balki ijtimoiy tenglik va inson huquqlarini ta'minlash bilan bog'liq masalaga aylanadi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim falsafiy jihat ko'zga tashlanadi: mehnat insonning o'zini anglash va jamiyatda o'z o'rnini topish vositasidir. Agar inson mehnat jarayonidan chetda qolsa yoki o'z salohiyatiga mos ish topa olmasa, bu uning ijtimoiy begonalashuviga olib kelishi mumkin. Begonalashuv (alienatsiya) tushunchasi aynan shuni ifodalaydi – inson o'z mehnati,

jamiyat va o'z imkoniyatlari bilan uyg'unlikni yo'qota boshlaydi. Ayollar bandligi masalasida ham ko'plab ayollar o'z bilim va imkoniyatlariga mos ish topa olmaslik yoki oilaviy majburiyatlar sababli kasbiy faoliyatdan chekinishga majbur bo'lish natijasida ijtimoiy begonalashuv holatiga duch kelishi mumkin.

Shuningdek, bandlik muammosini gender identiteti va ijtimoiy rollar masalasi bilan ham bog'lash mumkin. Jamiyatda ayolning roli ko'pincha an'anaviy qarashlar asosida belgilangan bo'lib, bu holat uning iqtisodiy faoliyatini cheklovchi omilga aylanishi mumkin. Zamonaviy jamiyat esa ayolning faqat oilaviy muhit bilan cheklanib qolmasdan, ijtimoiy-iqtisodiy hayotning faol ishtirokchisiga aylanishini talab qilmoqda. Natijada jamiyatda qadriyatlar transformatsiyasi yuz bermoqda va eski hamda yangi ijtimoiy qarashlar o'rtasida muayyan ziddiyat paydo bo'lmoqda.

Texnologik taraqqiyot va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ham bandlik masalasini yangi falsafiy nuqtai nazardan talqin qilishni talab etadi. Masofaviy ish shakllari va raqamli mehnatning kengayishi ayollar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq shu bilan birga, mehnat va shaxsiy hayot o'rtasidagi chegaralarning yo'qolib borishi insonning ruhiy va ijtimoiy holatiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa zamonaviy jamiyatda mehnatning mazmuni, inson erkinligi va ijtimoiy mas'uliyat masalalarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Umuman olganda, bandlik masalasini falsafiy jihatdan tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ayollar bandligi muammosi faqat iqtisodiy rivojlanish bilan emas, balki jamiyatning ijtimoiy ong darajasi, qadriyatlar tizimi va inson salohiyatiga bo'lgan munosabat bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois, ayollar bandligini ta'minlash masalasi jamiyatda ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va inson qadr-qimmatini e'tirof etuvchi ijtimoiy muhitni shakllantirish jarayoni bilan uzviy bog'liqdir.

Xulosa. Bandlik va ishsizlik masalasi zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini ifodalovchi muhim ko'rsatkichlardan biri bo'lib, u insonning jamiyatdagi o'rnini, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish imkoniyati va ijtimoiy farovonlik darajasi bilan uzviy bog'liqdir. Mehnat insonning nafaqat daromad manbai, balki jamiyat hayotidagi faol ishtiroki va shaxs sifatida namoyon bo'lishining muhim shaklidir. Shu ma'noda, bandlik jamiyatda inson salohiyatidan samarali foydalanish imkoniyatini anglatadi, ishsizlik esa shaxsning iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlardan chetda qolishi, o'z imkoniyatlarini to'liq amalga oshira olmasligini bildiradi. Shu sababli bandlik va ishsizlik muammolarini hal etish jamiyatda ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va barqaror taraqqiyotni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. International Labour Organization. (2016). Labour force. <https://www.ilo.org/resource/labour-force>
2. UN Women. (2022). A toolkit on paid and unpaid care work: From 3Rs to 5Rs. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/07/a-toolkit-on-paid-and-unpaid-care-work>
3. World Bank. (2024). Uzbekistan—Country Gender Assessment 2024 (Open Knowledge Repository entry). <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/8c65fc9b-9630-47db-a036-3a42c883e634>
4. Ganiyev B.Z. Ishchi kuchi talabi va taklifi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashning asosiy yo'nalishlari: iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2024. – 63 b.
5. Абдусаламова М. М., Рабаданов М. А. -В Женщины на рынке труда: статистическое измерение // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2015. №1-1.
6. Хоткина З. А. Актуальные вызовы рынка труда и их гендерные последствия для занятости // Народонаселение. — 2020. — Т. 23. — № 2. — С. 136-148.